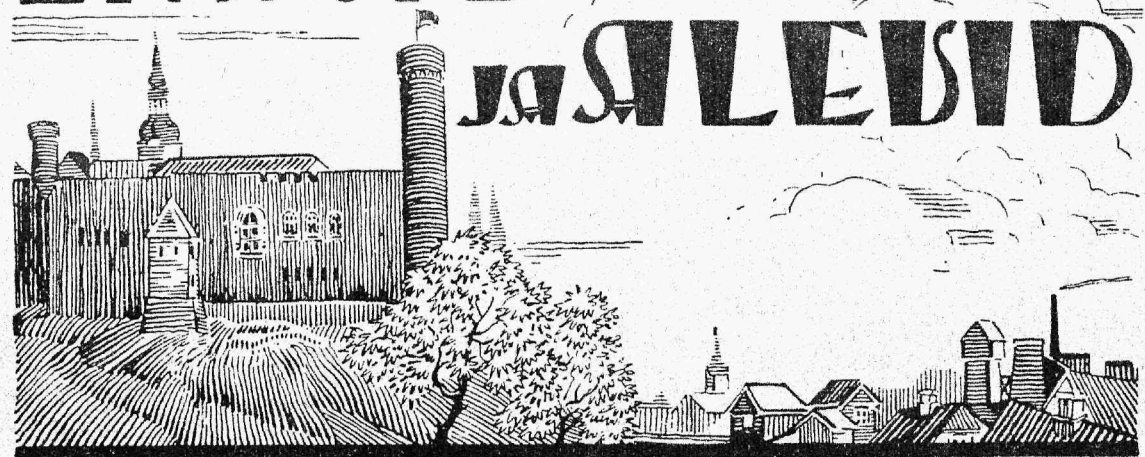

LINNAD JA LELVID

»EESTI LINNADE LIIDU HÄALEKANDJAK«

Väljaandja: Eesti Linnadeliit, Tallinnas. Vastutav toimetaja: V. Smetanin.
Toimetus ja talitus: Eesti Linnadeliit, Tallinn, Pikk 6.

Ilmub 10 korda aastas. X aastakäik. Numbri hind 25 senti.
Nr. 3 Juuni 1937

SISU.

- Õhukaitsest õppeasutis — A. Kümmel.
- Mõnda korteriteloendusest Stokholmis
1935 — H. V. Dahl.
- Poola omavalitsuste korraldusest —
V. Verner.
- Eesti Linnadeliidu tegevusest.
- Kroonika.

LINNAD JA ALEVID

EESTI LINNADELIIDU HÄÄLEKANDJA

Väljaandja: Eesti Linnadeliit, Tallinnas --- Vastutav toimetaja: V. Smetanin

№ 3	Toimetus ja talitus: Eesti Linnadeliit, Tallinn, Pikk 6, telefon 431-58.	Juuni
X AASTAKÄIK	Ilmub 10 korda aastas. Numbri hind 25 s.	1937

Õhukaitsest õppeasutis.

A. Kümmel.

Õhukaitsetöö ülesandeks õppeasutis on õpilaste kaitse õhurünnaku ajal.

Tema organiseerimisel tuleb arvestada järgmisi põhjanevaid momente:

1) Tänapäeva motomehhaniseeritud armeede, massiliste sõjalennukite, lahinggaaside, süüte- ja pisilastega täidetud pommide sõda, võib arvestada rahvusvahelise poliitikaatava praegust elektriseeritud õhkkonda, tekkida üleöö. On vaid suureks küsimuseks, kas suudab meie kodumaa jääda sellest mõlust eemale.

2) Kõik tänapäeva sõjandusautoriteedid püüvad kindlas arvamuses, et tulevikusõda ei piirdu enam rinnetega, vaid haarab võitlevate riikide kogu maaalad. Seda seepärast, et lennuk on sõja viinud õhku.

Lennuväe rünnakud on esijoones sihitud tagala elulisemate keskuste pihta, nagu linnad, teesõlmed, jaamad ja tehased. Nende purustamine, nende korrapärase töö laostamine halvab algusest peale rahva võitlustahet, nõrgendab tema vastupanuvõimet, kõnelemata juba mobilisatsiooni ja teiste organiseerimistööde raskusist.

3) Lennukite ehitamise tehnika ja lennukunsti kõrge taseme juures on tänapäeval õhurünnakud võimalikud igasuguseil ilmatikutingimusil — nii päeval, kui ka öösel.

4) Arvestades, et tulevikusõda võib tekkida ootamatult, et lennuväe esimesed löögid juba algusest peale otsustavad ära võitja ja kaotaja osad, tuleb juba rahuajal asuda õhukaitse organiseerimisele ja temasse

kuuluvate inimkaadrite koostamisele ja välja õpetamisele. Seejuures ei tohi asjaomased inimesed ja asutised talitada oma vaba inspiratsiooni alusel, hakates otsima mõnesuguseid uusi, „meie oludele sobivaid“ teid. Selline suhtumine asjasse on ekslik, aegaviitev ja aineliselt äärmiselt kulukas.

Kõik õhukaitsega tegelevad isikud ja asutised peaksid ilmingimata soetama välismaade õhukaitset käsitlevat kirjandust ja jälgima eriajakirjade kaudu välismaade õhukaitse arenemist ja tehtud töö praktilisi tagajärgi. Viimasel ajal on ka eesti keeles ilmunud mõned ajakohased käsiraamatud, kuid kogu meie igapäevast elu ja tegevust haarava õhukaitse loomiseks ei jätku neist. Veel kord peame alla kriipsutama, et dilettantism, asjaarmatsemine on õhukaitstes äärmiselt kahjulik. Mis meie aineliselt väliskirjanduse soetamisest säästame, maksame kord inimeludega.

5) Õppeasutiste massiivsed hooned on heaks objektiks vastase lennuväe löökidele. Seda fakti ei tohi me kunagi silmist lasta. Koolihoonete ehitustehniline moondamine on iseendast võimalik, kuid tervel real juhtumeil on see raskendatud tehniliste ja ülejõukäiv aineliselt. Asub õppeasutise hoone sõjaliselt eriliselt ohtlikus linnaosas või mõne sõjalise tähtsusega objekti vahetumas läheduses, tuleb õppeasutis juba varakult siit eemaldada. Sellised halvad naabrid on tehased, kasarmud, raud- ja kiviteed, sillad, sadamad, haiglad jne.

6) Ikka ja alati tuleb meeles pidada, et koolihoone tabamine, hulga süütute laste hukkumine, jätab, nagu näitavad Hispaania kurvad teadumused, igakord massendavalt rusuva mulje. See kõik on ründajal teada. Seepärast teostatakse sellist terrorit halastamatu järjekindlusega, seepärast hüljatakse igasugune inimsus, kõnelemata juba sõda „humaniseerivaisit“ rahvusvahelist konventioonidest.

Nagu tähendatud ülal, sunnib sõjatehnika praegune seisnud juba rahuajal algatama õhukaitsetöid ja vajalise meeskonna komplekteerimist. Nagu iga organisatsioon, vajab ka kooli õhukaitse pikemat aega oma osade õppimiseks, oma ülesandesse süvenemiseks ja „sissemängimiseks“. Et seda pole võimalik saavutada üle öö, on päevselge.

Kooli õhukaitse teostajaks on kooli õhukaitsekomando. Viimane komplekteeritakse õpetajaskonnast, kooliteenijaist ja vanemate klasside õpilasist. Kui aga seda ei jätku kõigi õhukaitseteenistuse erialaste gruppide teenistusnõuete rahuldamiseks, tuleb kaasa tõmmata vabatahtlikke lastevanemate hulgast või jälle koolinaabruses elunevaid asjasthuvitatud kodanikke.

Kooli õhukaitse, alludes vahetumalt õppeasutise juhatajale, on selleks algrakukeseks, tõukejõuks, mis rahuajal aitab teha õhukaitse vajaduse propagandat lastevanemate laiemais massides, sõjaajal aga hoolitseb korra säilitamise eest koolihoones ja aitab likvideerida õhurünnaku tagajärjel tekkinud resultaate koolihoones ja kooli territooriumil.

Organisatsiooniliselt koosneb õppeasutise õhukaitsekomando järgmisist erialaseist gruppidest, rühmist: valveteenistus-, keemiline, sanitaar-meditiin-, side-, tehniline-remontgrupp; igas grupis on 1 juht ja 4 tegevliiget.

Seega oleks siis (Nõukogude Vene normide järgi) õppeasutise õhukaitse unitaarses komandos rakendatud tööle 6 grupi või rühmajuhti ja 24 tegevliiget. Kui lisada neile juurde veel õppeasutise juhataja, siis peaks koolis teotsema õhukaitse alal kokku 31 inimest.

Gruppide tegevliikmete arvu suurendamist ei pea Nõukogude Vene tegelased otsustarbekohaseks, selle asemel soovivad nad vajaduse korral mitmekordistada üksikute teenistusgruppide arvu.

Esijoones on soovitatav suurendada tulekaitse- ja valveteenistusgruppide arvu kaheksa kolmekordseks.

Õpilaste kaasatõmbamine õhukaitsetöile tuleb toimetada asjatundlikult. Siinjuures tuleb arvestada õpilase tervislike ja kehalise arenemise seisundit. Täiendus-, kutse- ja tööstuskoolide, kui ka gümnaasiumide vanemate klasside õpilased võivad kuuluda ka linna õhukaitserajoonide komandode koostisse ja aidata likvideerida õhurünnaku kahjusid ka väljaspool koolihoonet ja tema territooriumi.

Harilikult aga piirdub kooli õhukaitsekomando töö koolihoonega ja selle lähema maaalaga.

On erialaste rühmade meeskonnad ja nende juhid määratud, tuleb asuda „sissemängimisele“.

Esijoones tuleb kõiki õpilasi tutvustada kehtivate õhukaitse signaalidega ja nende andmise ja avaldamise abinõude ja viisidega.

Tulevad koostada ja asetada nähtavale kohale kooli operatiivkava, millest võib täpselt näha ja lugeda, kuidas tuleb õpilasel, õpetajal, teenijaskonnal kui ka gruppide tegevliikmeil toimida õhurünnaku ootel, õhurünnaku ajal ja õhuhädaohu möödumisel.

Neid juhiseid tuleb koostada piinliku hoole ja asjatundmisega ja õpetada nii õpilasile, kui ka õpetajaile arvurikaste harjutuste abil, et igauks automaatselt teaks, mida ta peab tegema, kuhu minema ja mida ta mitte ei pea tegema.

On õppeasutise õhukaitsekomando ühes tema kuue allformatsiooniga koostatud, samuti üldkontuurides ära märgitud kooli õhukaitse operatiivkava, tuleb asuda mõningate ehitustehniliste ja tulekaitsekorralduste elluviimisele.

Õppeasutise juhataja vastava korralduse põhjal vaatab linna ehitustehnilise õhukaitse kontrolli koolihoone põhjalikult üle ja koostab vastavate hädatarvilikkude kaitsetööde kavade ühes kalkulasioonidega. Tuletõrjekontroll avastab koolihoone tuleohtlikumad kohad ja esitab oma ettepanekud kooli juhatajale, kes kannab need ette õppeasutise ülalpidajale. Kõigi nende uurimuste alusel teostatakse vastavate õhukaitseasutiste otsese kontrolli all kõik ümberehitused ja korraldused, milliseid ette kirjutavad vastavad õhukaitseasutised. Siia kuulub muuseas pööningute puhtakstegemine igasugusest tuldvõtvast rämpsust, katusealuste ja kandelade isolatsioon ja impregneerimine keemiliste ainete ja materjalidega, pööningute põrandate kindlustamine betoonkatte ja kuni 5 cm paksuse liivakihi; tuleohtlikumasse kohtadesse tuleb paigutada tulekustutusvahendeid, nagu kast kuiva liivaga, tulekustutaja „Minimax“, labidad, kühvliid ja asbestpõlled ühes siniste prillidega. Pööningule tulevad märkida ka tulekaitsepostide arv ja nende seisukohad õhurünnaku ajal.

Tulekaitsepostide arv sõltub maja ehituse iseloomust, tema kordade arvust ja õppeasutise iseloomust.

Kahekordses koolihoones aitab näiteks 2—3 tulekaitsepostist pööningul ja esimesel korral.

Tööstuskoolides, kus on laboratooriumid kallite aparaatide ja tuldvõtvate materjalidega, tulevad tulekaitsepostid asetada pööningule, hoone igale korrale ja laboratooriumidesse.

Iga sõda nõuab ohvreid. Sanitaar-medit-siingrupi ülesandeks on esmaabi võimaldamine juhtumil, kui pommid peaksid langema kas koolihoonesse endasse või tema lähemasse naabrusesse.

Sanitaar-medit-siingrupi juhiks määratakse kas kooli arst või jälle vastavaid teadumusi eviv õpetaja.

Kooli arsti või looduslookabinetti tuleb asutada sanitaar-medit-siiniline esmaabipunkt-ambulants.

Võimla duširuumi tuleb paigutada nn. pesemis- või loputuspunkt. Viimase ülesandeks on võimaldada kiiret pesemist sooja vee ja roheline seebiga kõigile, kelle suhtes tekib kahtlus, et nad on nii või teisiti kokku puutunud sõjagaasiga, eriti üperiidiga. Suudetakse pesemist sooritada esimese 30 minuti jooksul, arvates üperiidiga kokkupuutumise momendist, ei teki rasket villistamisprotsessi. Harilikult ilmuv punetus möödub tegemata kahju. Juhtumil kui üperiidiga kokkupuutumise momendist on möödunud üle 30 minuti, isegi üle tunni, on pesemine ja dušš ülimalt hinnatud, sest nad nõrgendavad haiguse intensiivsust ja lühendavad ravile vajalist aega.

Loputuspunkt tuleb ehitada ja korraldada läbikäigusüsteemiline, s. o. gaasitatud tulgu ühest uksest sisse ja mingu puhtana teisest uksest välja. Seega välditakse gaasihaavatute ja juba ravitute kontakt, teiselt poolt aga kiirendab läbikäigusüsteem punkti läbilaskevõimet.

Loomulikult tuleb kanda hoolt selle eest, et õppeasutise ambulants oleks vastavalt inimeste arvule küllaldaselt varustatud arstimate, sidumismaterjalide, kandraamidega jne.

Loputuspunkt peab evima peale küllaldase sooja vee ja seebi tagavarade veel küllaldaselt arvu kuivatusrätikuid, linu, ihupesuvahendeid ja jalatseid.

Et tihedam side koolivalitsuse ja lastevanemate vahel on hädatarvilik just sellel alal, on endastmõistetav.

Õppeasutise ehitustehnilise kaitse teostamine nõuab suuri ainelisi kulutusi ja tehnilist vilumust. Kuid hea tahtmise ja vastavate tehniliste jõudude organiseerimisega on küllalt väljavaateid, et õppeasutisi ülalpidavad asutised leiavad siin mingi rahuldava lahenduse. Esijoones tulevad välja valida ja kohandada vastavad ruumid gaasivarjendeiks.

Selleks on kohased keldriruumid ja kui koolihoone on mitmekordne, ka ruumid hoone alumisel korral.

Tuleb püüda selle poole, et vähemalt üks suurem ruum keldrikorral oleks muude-

tud gaasi- ja pommikindlaks varjendiks, mille katepinnad suudaksid vastu pidada vähemalt 50-kg pommi pihtamise hoole ja ülemiste kordade rusude langemisele.

Koolihoone välisakende klaaspinnad tulevad üle kleepida paberiribadega. Sellega välditakse klaaside purunemise oht pommide plahvatuste tagajärjel tekkivate õhulainte surve läbi, samuti ka inimeste vigastamise võimalused purunevate klaasikildude läbi.

Loomulikult tulevad kõik aknad muuta võimalikult õhukindlaks.

Üldjuhisenä tulevad kõik aknad varustada sisemiste luukidega, millised on täiesti kindlad valguse suhtes kui ka gaasihädaohu suhtes. Ülimalt otstarbekohased on välismaail tarvitusel olevad automaatselt suletavad pommi- ja gaasikindlad terasaknaluugid. Kahjuks on need meie oludes praegu liigagi kallid. Kui edaspidi me tehased ja ametiasutised hakkavad tõsiselt õhukaitsetöödega peale, siis loomulikult peaksid odavnema ka kõik õhukaitseks vajalised tarbed.

Õhukaitse moondamise esimeseks nõudeks on, et sõja korral kõik linnad ja tähtsamad objektid oleksid öösel täiesti maetud pimedusse. Igasugune tuli kergendab vastase lennuväe orienteerumist maastikus ja lähendab seega õhuhädaohtu.

Tänapäeva lennukunsti saavutuste juures on öine lend muutunud juba harilikuks nähteks ja teatud objekti leidmisel ei tee pimedus suurt raskust, küll aga raskendab tabamist.

Et oleks võimalus kogu õppeasutises olevaid tulesid kustutada ühekorraga, tuleb vastavalt ümber korraldada valgustusvõrk. On soovitatav seda korraldada nii, et oleks võimalik täisvalgus, hädavalgus ja täielik pimedus.

Hädavalguse sisselülitamisega toimuks õpilaste siirdumine varjendisse. Õpilaste gaasimaskid peavad asetsema selliselt, et neid võidaks ajaviitmata võtta tarvitusele.

Nõukogude Vene autorid lubavad õpilasi, juhtumil kui vanemad seda isiklikult soovivad ja õpilased on varustatud isiklike gaasimaskidega, saata koju.

Kuivõrd see osutub otstarbekohaseks sõjaoludes, on iseasi. Nõukogude Vene maaala suurte kauguste juures on ülimalt kerge avastada juba aegsasti vaenlase lähenevat eskadrilli; enne kui see jõuab objekti kohale, kulub hulk aega. Selle ajavahemiku jooksul ehk võidakse õpilasi esimese eelõhualarmi andmisel saata koju, kuid meie maa piiratud mõõdete juures oleks see ebakohane. Selle 15—20 minuti jooksul, mis parimal juhtumil on meil kasustada, ei jõuaks õpilased kuigi kaugele, küll aga jääksid pagevate kodanikkude ja oma kohtadele ruttavate õhukaitseformatsioonide jalgu. Loomulikult on see vaid teoreetiline kaalutus, millel puudub sõjaline katsetus. Kui Hispaania teadmused ilmuvad kord eriajakirjandusse, selgub nii mõndagi.

Asjaomaste õhukaitseasutiste ülesandeks jääb õhualarmisignaali, nende kuju, avaldamisviisi väljatöötamine ja nende avalikustegemine kodanikele ja õhukaitseasutisile. Millise kuju need omandavad meie oludes, on alles teadmata, kuid nende ilmumist võib peatselt loota.

Saksa praktika kohaselt antakse esimene õhualarmisignaal: „Õhuhädaoht 20“. See on õieti eelsignaal õhukaitseformatsioonidele ja tähendab, et vastase õhujõudude rünnakut võib oodata 20 minuti järele. Selle järele antakse üldine õhualarmisignaal teadmiseks kodanikele, et vähemalt 10 minuti jooksul algab õhulahing.

Selle järele antakse jällegi õhukaitseformatsioonidele signaal: „Õhurünnak on möödunud“. Kohe selle järele asuvad need likvideerimistöile. Kui õhuhädaoht on likvideeritud, antakse lõppsignaal: „Õhuhädaoht on möödunud“, mille järele kodanikud võivad asuda oma töö juurde.

(Järgneb.)

Mõnda korteriteloendusest Stokholmis 1935.

H. V. Dahl.

Stokholmis korraldatakse korteriteloendus järjekindlasti iga viie aasta järele, sellisel aastal, mil aastanumber lõpeb nulli või viiega. Viimane loendus korraldati 1935. a. lõpul. Loendustulemused on nüüd ilmunud vastavate kokkuvõtetenä, millest allpool toome mõningaid iseloomustavamaid väljavõtteid.

Kõnesolev loendus oli järjekorras kolmeteistkümmes. Selle andmeil olid Stokholmi korterid tubade arvu järgi järgmised, millele kõrvutame Tallinna korterite arvud samaks tähtjaks samade tunnuste järgi:

Tubekorteris	Stokholmis		Tallinnas	
	Kortereid	% korterite üldarvust	Kortereid	% korterite üldarvust
1	85 905	49,43	29 563	64,38
1 ja rohkem tube ühisköögiga	709	0,40	—	—
2	48 821	28,09	7 762	16,90
3	16 975	9,77	4 253	9,26
4	9 058	5,21	2 083	4,55
5	6 095	3,51	1 193	2,60
6. ja rohkem	6 235	3,59	1 062	2,31
Kokku	173 798	100,00	45 916	100,00

Nagu nende arvude võrdlusest nähtub, on Tallinnas 1-toaliste korterite protsent tervelt 14,95 võrra suurem Stokholmi omast. Kui arvestada 1 ja rohkem toaga ja ühisköögiga kortereid, mis meie arvudes pole sel kujul eraldi koondatud, ka küll 1-toaliste arvu juurde, oletusega, et enamus neist on ka 1-toalised, siis jääb vahe siiski 14,55%, mille võrra Tallinna korteriolud on halvemad Stokholmi omadest. Juba 2-toalisist kortereist alates on Tallinnas kõigi suuremate korterite protsendid vastavalt madalamad Stokholmi sama suurte korterite protsentidest.

Suur osa Stokholmi korteriteloenduse andmeid on tööteldud eraldi südalinna ja eraldi eeslinnade kohta. Seejuures paistab teravasti silma, et südalinnas on lapserekaste

perekondade arv väiksem, vaid sellised valivad omale elamud võimalikult eeslinnadesse. Südalinna tüüpiline leibkond koosneb ainult täiskasvanuist.

Mis puutub köögi olemusse Stokholmi kortereis, siis on igal korteril üldnähtena kas omaette köök või nn. keedunurk. Viimaseks nimetatakse selline eraldatud toiduvalmistamisruum, mille põrandapind on alla 6 m², kuid kus toiduvalmistamisest tekkiv õhk siiski on kindlate seintega eraldatud eluruumidest. Osa selliseid keedunurki evib vabasse loodusse viiva akna, kuna osa on eraldatud eluruumist klaasustega. Selline keedunurk ei esine mitte ainult 1-toalisil kortereil, vaid ka 2- ja 3-toalisil. Puhtal kujul kööktube oli Stokholmis 173 798 korteri kohta kõigest 192. Ilma keeduvõimaluseta 1-toalisi kortereid oli 11 151 ja keedunurgaga 1-toalisi kortereid 17 929. 2-toalisi oli ilma keedukohata 1215 korterit ja keedunurgaga 6254, eraldi köögiga 41 352. 3-toalisist kortereist oli 158 ilma keedukohata korterit, 464 keedunurgaga ja 16 353 eraldi köögiga. 4-toalised ja suuremad korterid evisid kõik eraldi köögi. Üldse avaldab nn. keedunurga kasustamine väiksemate korterite juures viimaseil aastail tõusutendentsi. Nii oli näiteks 1930. a. korteriteloendusel 53,3% 1-toalisil kortereil keedunurk, kuna 1935. a. oli seda 61,7%-l. Keedunurk esineb peamiselt keskküttega majus: Nii on näiteks südalinnas asuvais keskküttega majus 79,8% 1-toalisist kortereist varustatud keedunurgaga, kuid ilma keskküttega majus esineb keedunurk ainult 23,3% 1-toalisil kortereil. Seega on püütud sel teel väiksemaile perekondadele määratud väikesi kortereid teha vastavamaks tervishoiunõudeile, milline nähe siis ka esineb peamiselt paremais majus. Tavaliselt on keedunurgad varustatud moodsa elektri- või gaasipliidiga, vastava mööbliga, mis on kohandatud ruumi suurusele, ja muidugi ka vesi-varustusega.

Teine tunnus, mis ka tõendab korterite tervishoiuolundi parandamist, on vann- või duširuumi olemus. See avaldab tugevat tõusutendentsi. Nii oli 1905. a. omaette vannitoa või duširuumiga varustatud ainult 2,3% siselinna kortereist, milline arv tõusis 1910. aastaks 6,2%-le, kusjuures nende kummagi loenduse puhul puuduvad andmed vannitoa ja duširuumi olemuse kohta ülelinnalis kokkuvõtteis. Tõenäoselt esinesid need eeslinnades nii väikesel arvul, et ei peetud tarvilikuks neid üldse arvestadagi. 1915. a. korteriloendusest peale esinevad need andmed ka juba ülelinnalis kokkuvõtteis ja siis on neid kogu linna kohta 9,2%-l kortereist. Südalinnakortereist esinevad need 9,9%-l ja eeslinnakortereist vaid 2,5%-l. 1920. a. esinevad need juba ülelinnalis kokkuvõtteis 10,4%-l, 1925. a. — 16,0%-l, 1930. a. — 34,3%-l ja 1935. a. — 47,4%-l ehk ligemal poolel kogu linna kortereist. Vastavalt üldise levinguga hakkavad need ka ikka enam maad võtma eeslinnakortereis. Nii on 1935. a. 49,2% südalinnakortereist nendega varustatud ja 37% eeslinnakortereist. Neis arvudes pole kaasa arvatud sellised vannid, mida mitme korterite elanikud kasustavad ühiselt ja mis asuvad keldreis ja paljudel juhtumeil ka iga majakorra jaoks eraldi ehitatud ja asub siis vastava majakorra koridoris, vaid on arvestatud ainult sellised, mis on omaette kasutamiseks eraldi iga korteri jaoks.

Võrdluseks olgu tähendatud, et Tallinnas oli 1926. a. teostatud korteriteloendusel 36 016 korteri kohta kõigest 2182 omaette vannituba, s. o. 6,06% kortereist evis omaette vannitoa (umbes see arv, mis Stokholmil oli 1910. a.). 1926.—1935. a. kaasa arvatult ehitati Tallinnas eraldi vannitube uusisse majusse 1658 korterile ja ümberehitatud majus 238 korterile. Kahjuks puuduvad aga andmed, kuipalju on vahepeal lammutatud majus hävinud kortereist olnud varustatud eraldi vannitoaga, mistõttu pole võimalik kindlaks teha praegust

vannitubadega varustatud korterite üldarvu. Kui arvestada ainult juurdekasvu, oletades, et lammutatud vannitubade arv on väga väike, oleks Tallinnas 1935. a. lõpuks olnud 45 916 korterist eraldi vannitoaga varustatud 4078 korterit ehk 8,88% korterite üldarvust, milline arv seisab lähimal Stokholmi 1915. a. arvule. Otsustades selle järgi, oleksid Tallinna korterid tervelt 20 aastat taha jäänud Stokholmi korterite tervishoiulisist nõudeist.

Vannitubadena on Stokholmis arvestatud kõik sellised ruumid, kus on saadaval soe vesi ja on pesemiseks vann, kuna duširuumidena on arvestatud sellised, kus vannid pole olemas, vaid on ainult kümbaluspesemiseks dušš, olgu see siis sooja ja külma veega või ainult külma veega kümbluseks. Meil pole senini duširuumide ehitamine levinud.

Stokholmis ei esine vann- ja duširuumid mitte ainult suuris kortereis, vaid alates juba 1-toalised kortereist. Suuremail korteril on järjekindlasti rohkem kui üks vann- või duširuum, nii et 1935. a. oli Stokholmis iga 100 kümne ja rohkema toaga korteri jaoks tervelt 153 vann- või duširuumi. Vähemate korterite suunas vähenes see arv, kuid 100 ilma köögita 1-toalise korteri jaoks oli siiski 44 vann- või duširuumi.

Neis linnaosis, kus viimasel ajal on olnud suurem ehitustegevus, on ka duši- ja vanniruumidega varustatud korterite protsent ülelinnalisest keskmisest suurem. Nii on näiteks Oskari linnaosas tervelt 70% kortereist nendega varustatud. Kungsholmis on see % 64, Brommas — 60, St. Göränis — 58 jne.

Viimasel ajal levib enam täielikkude vannitubade ehitamine ja uusis majus ehitatakse vähem ainult duširuumi. Viimased olid levinud peamiselt ilma keskkütteta majus. 1935. a. oli südalinnas vann- ja duširuumidega varustatud kortereist 82% täieliku vannitoaga ja ainult 18% vaid duširuumidega.

Poola omavalitsuste korraldusest.

V. Velner.

(Järg.)

Teiste omavalitsusühikute — maakonna-, valla- ja linnaomavalitsuste korraldus ja organisatsioon on enam-vähem teostatud 23. märtsi 1933. a. seaduse alusel. Nende organisatsioon on enam-vähem ühtlaselt teostatud kogu Poolas ja nende organid teotsevad, nagu seda näeb ette seadus. Kuid senini pole veel täiesti kaotanud kehtivuse üksikud eriseadused endisist ajast, millised käsitlevad mitmesuguseid eri ülesandeid, alasid ja küsimusi. Kuid selline seaduste partikulaarsus on ainult aja küsimus ja on loota, et lähemal aastail need kaovad ja asenduvad uute, Poola eneste seadustega, millised igal alal ja kõiges ulatuses on ühtlased.

Täieliku erandi omavalitsuskorralduse alal moodustab Slaski (Sileesia) vojevoodkond, mille kohta pole kehtiv uus omavalitsusseadus ja kus kehtivad täiesti eriseadused. Slask evib teatud autonoomia ja iseseisva korralduse, milline on kujunenud juba ajalooliselt. Ja need eesõigused ja selle eriseisund on püsinud tänaseni, kuigi tendents läheb selle poole, et seda autonoomiat kärpida ning kitsendada ja ühtlustada. Poola teiste osadega. Maakonnaomavalitsuste seesmine organisatsioon ja korraldus on uue seaduse jõustumisega korraldatud ühtlaselt kõigis vojevoodkondades.

Kuna meil seisab ees maakondade korralduse ümberkorraldamine ja see on olnud põnevamaks päevaküsimuseks ka meie oma riikluse päevil, siis pole huvitusest tutvuda lähemalt maakondade korraldusega Poolas.

Nagu juba tähendatud, määravaks ja kontrollivaks organiks maakonnas on nõukogu — „rada“. Nagu kõik omavalitsuste volikogud, nii valitakse ka maakonna „rada“ viie aasta peale. Poolas ei tunta aga kõrgemate omavalitsuste esinduskogude juures otsest ja proportsionaalset valimissüsteemi. Nii valitakse ka maakonnanõukogu liikmed kaudse valimise teel. Valimisi toimetavad

erilised kolleegiumid, millised moodustavad igas vallas ja alla 25 000 elanikuga linnas vastavad omavalitsuste volikogud ja valitsused. Maakonda kuuluvad vallad valivad maakonnanõukokku kaks esindajat ja iga linnaomavalitsus, kus elanike arv alla 10 000, samuti kaks esindajat. 10 000—15 000 elanikuga linnaomavalitsused valivad kolm ja linnad 15 000—20 000 elanikuga — neli ja üle 20 000 elanikuga linnad — viis esindajat.

Nii siis koosneb maakonnanõukogu — „rada“ õieti maakonda kuuluvate omavalitsusühikute — linnade ja valdade esindajast. Sellega luuakse lähem side maakonna ja alluvate omavalitsuste vahel.

Maakonnanõukogu valib täitva organi — maakonnaavalitsuse. „Starosta“ — maakonnaavalitsuse esimees ja juht on ühtlasi ka „rada“ esimees.

Maakonnaavalitsuse liikmed pole alalised ametnikud ja nad saavad ainult päevaja sõiduraha. Seevastu aga „starosta“ ja ta asetäitja on puhtakujulised ametnikud ja saavad ka palga riigilt. Kuna aga nad on ühtlasi ka kohapealse omavalitsuse juhid, siis maksab maakonnaavalitsus „starosta“le lisapalga 100% suuruses.

Mis puutub palkadesse, siis „starosta“ palk on märksa kõrgem meie maavalitsuse juhi palgast. Ja üldiselt on Poolas palgaolud paremad kui meil.

Maakondi on Poolas 241 ja nende suurus elanikkude arvult on umbes 100 000—150 000. Seega umbes sellised, nagu meie suurimad maakonnad. Vojevoodkonnad aga haaravad keskmiselt 12—15 maakonda ja nende elanikkude arv on väga erinev. Varssavi vojevoodkond evib näiteks kaugelt rohkem elanikke, kui meie vabariik kokku.

Eriti põhjapanevaid uuendusi ja ümberkorraldusi tõi uus Poola omavalitsuste reform valdade korraldusse.

Vallaomavalitsuste korraldus endiste seaduste järgi oli väga ebahühtlane. Ebahühtlane ja mitmesugune oli valdade territooriumi suurus, territooriumi ulatus ja samuti ka vallaomavalitsuste organisatsiooniline korraldus.

Kongressi-Poolas, s. o. endises Vene-Poola osas, olid elanikkude arvult ja territooriumilt suured vallad. Elanikkude arv oli keskmiselt 5000 kuni 10 000. Seevastu aga endises Saksa- ja Austria-Poolas oli valdades elanikkude arv keskmiselt 300—500. Suuremaid valdu esines seal ainult üksikuid.

Väikseimad vallad esinesid Poznani ja Pomorze vojevoodkonnas. Seal leidis valdu kõige rohkem 100—300 elanikuga. Üle 300 elanikuga valdu seal üldse ei leidunud. On arusaadav, et valdade suuruse sellise ebahütluse tagajärjel polnud võimalik teostada ühtlast ja otstarbekohast valitsemist. Seepärast oli ka omavalitsuste reformi üheks peamiseks sihiks lahendada valdade suuruse küsimus.

Nagu meilgi, oli ka Poolas suuri ja pikki vaidlusi valdade suuruse küsimuse juures. Arutati, kas võtta eeskujuks suured Kongressi-Poola vallad või taas väikesed Saksa- ja Austria-Poola vallad.

Küsimus otsustati aga suuremate vallaomavalitsuste kasuks, kuna leiti, et suuremad omavalitsusühikud suudavad paremini ja otstarbekohasemalt täita neid ülesandeid, milliseid tuleb täita vallaomavalitsusil kui halduskorraldusil.

Uus omavalitsusseadus ühtlustab valdade suuruse ja määrab kindlaks keskmiselt valla suuruse nii elanikkude arvult kui ka territooriumilt.

Poolas oli enne uue seaduse kehtimatakkamist umbes 12 500 valda, peale selle veel vallaomavalitsusesarnased mõisakogukonnad. Need mõisakogukonnad, millised teostasid ka omavalitsuse ülesandeid, likvideeriti täiesti. Väikesed vallad kaotati ja ühendati, nii et praegu on valdade arv Poolas umbes 3000.

Eriti tuleb aga täheldada Poolas teostatud valdade ümberkorraldamise ja ühendamise taktikat.

Seaduse järgi on valdade piiride ümberkorraldamine pandud maakonnaomavalitsuste ja siseministeeriumi peale. Valdade ühendamine ja liitmine ei teostunud aga järsku, päevapealt, vaid järjekindlasti ja pikkamööda. Kuna seadus ilmus juba 1933. a. algul, pole valdade ühendamine veel lõplikult teostunud, vaid see protsess kestab veel praegu. Seadus tõmbas küll üldised raamid, kuid seaduse mõtte ja sihi tegelik teostamine jäeti administratiivvõimude hoolde ja see teostab seda aegamööda ja järjekindlasti. Nii näeme, et valdade liitmine ja ühendamine pole veel teostatud mitte järsku vaid aastate jooksul.

Pärides Poola siseministeeriumi tegelasilt, kas see liitmine pole mitte olnud raske ja seotud takistustega, selgus, et ka neil pole see toimunud suuremate valude ja muranguteta. On käinud valdade delegatsioonid ja esindused „starosta“ juures ja siseministeeriumis kõnelemas oma valla alljä jäämise pärast ja kaitsmas valla olemust. Kuid pikapeale on vallaomavalitsused ja nende tegelased leppinud tõsioludega ja praegu on enam-vähem rahu majas. Igatahes sellest valdade territoriaalsest ümberkorraldamisest ja nende ühendamisest võib palju õppida ja võtta nii mõndagi eeskujuks.

Peale valdade territoriaalse ühtlustamise ja ümberkorraldamise taotles uus omavalitsuste seadus ka vallaomavalitsuse organisatsiooni ühtlustamist ja korraldamist.

Määrava ja kontrolliva organina teotseb vallaõukogu — „rada“, milline valitakse üldisel ja otsesel hääletamisel. Nii on siis ainult vallaomavalitsuse juures kehtiv üldine ja otsene hääletamine, kuna aga kõrgemate omavalitsuste juures, nagu maakond ja vojevoodkond, juba valitakse esinduskogud kaudselt.

Vallavolinikkude arv on sõltuv valla elanikkude arvust. Kuni 20 000 elanikuga valdades on vallaõukogul 16 liiget, peale selle aga kuulub vallavolinikkonda veel ka

„wojt“ (vallavanem) ja vallavalitsuse liikmed, arvult kokku neli. Üle 20 000 elanikuga valdades suureneb vastavalt aga volinikkude arv.

Vallaomavalitsuse täitvaks organiks on vallavalitsus. Valla juhiks ja niihästi vallanõukogu kui ka vallavalitsuse esimeheks juhatajaks on „wojt“. Vallavanem on suurte võimupiiridega organ. Ta on valitud vallanõukogu poolt, nagu vallavalitsuse liikmedki, kuid seejuures on ta aga täiesti sõltumatu oma tegevuses. Ta on ühtlasi vastutav kogu vallaomavalitsuse ja valla tegevuse eest ka keskvalitsuse ees. „Wojt“ evib suuri õigusi, kuid sealjuures ka suuri kohustusi. Vastutus igatahes on üksikisikuline ja vastavalt sellele on korraldatud ka võimujaotus.

Kuna Poolas on vallad võrdlemisi suured, siis loomulikult ka vallavanema töökoormatus on võrdlemisi suur. Seepärast on kujunemas ja on ikka arenemas edasi olund selles suunas, et vallavanem on muutumas ikka rohkem ja rohkem ametnikuks. See on paratamatu ja seletatav erioluga, et sellise suure valla otstarbekohane ja edukas juhtimine nõuab juba vallavanema peaaegu kogu tööjõu. Ning seepärast on kujunemaski Poolas vallavanema kui ametniku tüüp. Vastavalt sellele on ka palgatingimused.

Näiteks Varssavi vojevoodkonna Jeziorna vallas, milles 12 000 elanikku, saab vallavanem kuus palka 250 zlotti, meie rahas umbes 170 kr. Seejuures saab valla sekretär kuus 240 zlotti. Nii et vallavanema palk ületab sekretäri oma. Seega on vallavanema amet muutunud juba täiesti vallaametniku ametiks ja vallavanema seletuse järgi peab tema istuma vallamajas iga päev kella 9—15-ni ja veel kauemgi.

Meil on palju vaieldud selle üle, kuivõrt otstarbekohane on vallavanema muutmise ametnikuks ja et pole leida selliseid vastavaid isikuid, kuid Poolas näeme seda selgesti, et suuremate valdade juures asi tüüris sinnapoole. Mis puutub aga vastavate jõudude leidmisse, siis on Poolas keskvalitsus teinud selleks palju. On püütud leida vas-

tava kvalifikatsiooniga isikuid, valmistatud neid ette, korraldades neile kursusi jne.

Uus omavalitsusseadus paneb erilist rõhku ka vallasekretäri ametile. Vallasekretär ja vallavanem — need kaks moodustavad õieti valla hinge. Seadus nõuab sekretärit vastavat haridust ja peale selle veel praktist staaži ja teadumusi. Igatahes vallasekretäriks pääsevad ainult täiesti kvalifitseeritud jõud.

Varssavis on kutsutud ellu eriline õpetasutus, mille ülesandeks on ette valmistada kvalifitseeritud jõude Poola omavalitsusasutisile, eriti aga vallasekretäre. See asutus töötab siseministeeriumi näpunäiteil ja kontrolli all.

Huvitav on asjaolu, et Poolas vallavalitsuse liikmed ei saa palka. See süsteem, et valitsuse liikmed ei saa palka, on teostatud ka kõrgemate omavalitsuste korralduses. Nad saavad ainult sõidu- ja päevarahad komandeerimiste puhul. Palgalised ametnikud on vallas vallavanem, sekretär ja kantseleijõud.

Iga vald koosneb külist, külakondadest, milliseid nimetatakse „*gromada*“ deks“.

Poola põhiseadus ei näe ette külakonna olelust omavalitsusühikuna. Kuid tema on jäänud ja püsinud ajaloolise pärandusena ning evib teatud mõttes ka juriidilise isiku õigused ja omavalitsusühiku iseloomu.

Külakond kujutab endast vallaomavalitsuse teatud allühiku ja on kohustatud töötama vallaomavalitsusega koos selle ülesannete täitmisel.

Külakonna ülesandeks on kohapealsete asjade otsustamine ja lahendamine. Tema evib isegi varandusi ja maid.

Külakonna juhiks on „*soltys*“ (külavanem) ja selle abi („*podsoldys*“). Külavanema ülesandeks on küla kõigi jooksvate asjade korraldamine. Peale selle on ta külakonna piirkonnas vallaomavalitsuse abiorganiks ja kohapealseks esindajaks. Tema allub otseselt vallavanemale.

Poola siseministeeriumi juhtide arvamus järgi on „*gromada*“ d“ ainult ajaloolised asutised ja vallaomavalitsuste uue korral-

duse-lõpliku elluviimise järele peaksid need kaduma. Kuid siiski kerkib küsimus, kas selliste suurte valdade juures, nagu seda näeme Poolas, nende olemus pole siiski vajaline. Pealegi eluneb Poola rahvas tihedasti ja küladekaupa, nagu venelasedki. Nende elutingimused, harjumused ja traditsioonid juba eeldavad elunemist külakondade viisi. Ja kui selline elunemisviis kestab, milles ei või vististi kahelda, siis on selge, et külakond evib ka tulevikus teatud eluõiguse.

Pealegi uue valdade reformi ja nende territoriaalse ümberkorraldamisega, kus elanikkude arv valdades on keskmiselt 5000—10 000, on elanikkond vallamajast nihutatud kaugemale. Side valla ja elanikkonnaga jääb veel lõdvemaks. Peab olema vahepealne instants, korraldus, kes seda sidet peab. Ja selleks ongi just külakonna omavalitsuslik korraldus. Kuidas olund lõplikult kujuneb, seda näitab muudugi ajaloo käik ja selle areng oleks omast kohast vägagi õpetlik ning huvitav.

Meie olude seisukohalt külakonna korraldusest eristatav õppida ega eeskujuks võtta ei ole, kuna elunemine meie maal on hoopis erinev Poola omast. Ka on meie rahva tihedus hoopis väiksem kui Poolas, mis omakorda muudab asjaolud hoopis teiseks.

Nagu üldse kogu Poola omavalitsuste korraldus ja organisatsioon, nii on ka Poola linnaomavalitsused võrdlemisi noored.

Vene valitsuse ajal piirati omavalitsuste korraldust Poolas nii maal kui linnas ja isegi Varssavis, Poola pealinnas, polnud omavalitsuskorraldust selle sõna otseses mõttes kuni maailmasõjani. Kuigi teisis Vene riigile alluvais mais valitses teatud piiratud kord ja kitsendused rahva enesekorraldamise ja selleks loodavate organisatsioonide alal, oli see Poola territooriumi osas eriti vali, eriti aga peale möödunud sajandi olnud Poola mässu, mis suruti veriselt maha.

Seepärast on ka Poola linnaomavalitsuste korraldus võrdlemisi noor ja alles arenemisjärgus. Seda eriti idapoolses osas,

kuna aga Lääne- ja Lõuna-Poolas on olund selles mõttes palju parem.

Halduskorralduselt kuulub enamik linnaomavalitsusi, kui nende elanikkude arv on alla 25 000, maakondade alla. Ainult 53 suuremat linna moodustavad täiesti omaette ühikud ja ei allu maakondlikele korraldusile.

Põhimõtteliselt nii valla- kui ka linnaomavalitsused, millised alluvad maakonnaomavalitsusile, evivad selles mõttes ühise seisukoha ja õigused.

1933. a. omavalitsusreform tõi ka linnaomavalitsuste korraldusse suuri muudatusi. Selle reformi järgi loeti väiksemad linnaomavalitsused otseselt alluvaiks maakonnaomavalitsusile ja üheväärseks vallavalitsusitega. Eriti puudutas uus seadus Austria osas asuvaid linnaomavalitsusi, kus kõik väiksemadki keskused evisid linnaomavalitsuse õigused.

Linnaomavalitsuste korraldus Poolas on analoogiline omavalitsuste korraldusega maal. Linnaomavalitsusel on kolm organi — nõukogu („rada“), linnavalitsus („zarząd“) ja linnapea („burmistrz“), kes üle 25 000 elanikuga linnades kannab nimetust „linnapiisident“ („prezydent miasta“). Samuti kui maakonnaomavalitsusis, on ka siin linnapea üheaegselt linnanõukogu esimeheks. See põhimõte on teostatud nii väikesis kui ka suuremais linnades.

Linnavolinikkude arv sõltub linna suuruselt. Väiksemis linnades, kus elanikkude arv on alla 25 000, koosneb linnavalitsus linnapeast, tema abist ja nõunikest. Iseseisvais linnades aga linnapiisidentist, abidest ja nõunikest. Linnapiisidendi abide arv on määratud kindlaks seaduses ja piiratud ülemmääraga. Erikselt on korraldatud Poola sadamalinna Gdynia omavalitsuslik organisatsioon, milline kehtib alates 1930. a. ja see on jäetud muutmata 23. märtsi 1933. a. omavalitsusseadusega. Selles sadamalinnas on valitav komissariinstituut. Komissari ühes tema asetäitjaga määrab siseminister määramata ajaks. Täitvat organi peale komissari ja ta asetäitja pole. Komissar on

niihästi kogu linnaomavalitsuse juht kui ka linnanõukogu — „rada“ esimees.

Ka linnanõukogu koostise moodustamine toimub eriliselt. Nimelt koosneb see 20 liikmest, kellest 10 valitakse harilikul viisil ja 10 määratakse siseministri poolt.

Poola linnaomavalitsusi iseloomustab elukutseliste linnapeade instituut. Linnapresidenti amet on kõigis üle 25 000 elanikuga linnas elukutselist laadi. Peale selle on ka võimalus väiksemis linnades muuta linnapea amet elukutseliseks, kui seda peaks nõudma linnaomavalitsuse majanduslik areng, asutiste ja ettevõtete suurus jne. Ka linnanõukogu võib sellekohase otsuse põhjal muuta linnapea instituudi elukutseliseks järelevalveasutise kinnitusele. Omavalitsusorganite volitused kestavad viis aastat, kuid elukutseliste linnapeade ametivolitused kestavad kümme aastat.

Oli juhus liikuda Poola linnades nii Poola riigi ida- kui ka lääne- ja lõunapoolses osas. Poola linnaomavalitsuste lahkel vastutulekul oli võimalus tutvuda mitmel pool linnaomavalitsuste töökorralduse, nende ettevõtete ja asutistega.

Peab tähendama, et iseseisva Poola aja järgul on Poola linnaomavalitsused teostanud paljugi.

Ida-Poolas ei paku linnad üldiselt erilist huvi. Kuid seevastu lääne- ja lõunapoolses osas võib kohata linnu, milliseist meil igatahes ei või unistada ka kauges tulevikus.

Nimetagem siinkohal Poznani ja Bydgoszczi. Need linnad oma ehitiste, parkide ja üldilmega ei jää maha Lääne-Euroopa paremaid linnadest. Viimases, Bydgoszczi, on ainult 80 000 elanikku, kuid vaatamata sellele võib teda nimetada üheks ilusamaks ja puhtamaks linnaks Poolas. Ilusad, suured ja avarad pargid ja puisteed annavad linnale suvituslinna ilme ja iseloomu. Majad ja ehitised on kõik ühtlased ja ehitatud ühise stiili järgi. Linnavalitsus evib kõik võimalikud ettevõtted ja asutised, nagu muuseumi, elektrijaama, haigla, loomakliinikud jne. Ja kõik on moodsaimad ja kor-

raldatud viimase moe- ja tehnikasaavutiste järgi.

Igatahes keeb Poola linnades ülesehitav ja linnu väljaehitav töö ja see töö annab igatahes aastate jooksul tõhusaid tulemusi.

Poolakad on ise väga rahul oma reformiga omavalitsuste korralduse alal ja loodavad juba lähemal aastail jõuda normaalolundini, kuigi see kõik nõuab suuri kulusid ja on seotud veel teiste väga mitmesuguste takistustega.

Selle reformi sihiks on peamiselt ühtlustada omavalitsuste korraldust kogu Poolas, kooskõlastada omavalitsuste ja riigi keskvoimu tegevust ja kõvendada riigi keskvoimu järelevalveõigust omavalitsuse tegevuse üle. Saavutanud selle sihi, loodavad poolakad jõuda välja oma haldusaparaadi ühtlasele, edukale ning otstarbekale tegevusele, milline peab tagama ühtlase ja kindla korra kogu halduskorralduse alal.

Peab tähendama, et omavalitsuste korraldus Poolas pole veel kaugeltki lahendatud lõplikult.

Kõigepealt pole veel lõplikult kujunenud välja Poola üldine halduskorraldus tänu viimaste aastate suurile murranguile. Uus põhiseadus loob uusi põhimõtteid ja aluseid üldisse halduskorraldusse. Selle tagajärjel tuleb korraldada ümber ka riigi keskvoimu aparaat ja organisatsioon. Otseselt või kaudselt mõjub see ka omavalitsuskorralduse ja -aparaadi korraldamisele.

Kuigi 1933. a. omavalitsuste ümberkorraldamise seadus haarab kõiki omavalitsusi kogu praeguses Poolas, pole see seadus kaugeltki veel pääsnud kehtivusele tervikuna. Partikulaarsed normid endisist ajast, nii nagu nad olid Vene, Austria ja Saksa valitsuse ajal, kehtivad hulgaliselt veel praegugi. Võtab kindlasti veel kaua aega enne kui need üksikseadused ühtlustatakse kogu Poolas.

Reformi teostamine tervikuna ja täies ulatuses võtab Poolas igatahes veel aastaid aega. Ja selle ajavahemiku sees võib veel paljugi muutuda.

Kuna meie seisame omavalitsuste ümberkorralduse ees, siis küsime, mida võiks võtta eeskujuks Poolast omavalitsuste korralduse alal ja kas üldse midagi sealt eeskujuks võtta saab ja võib?

Tundub, et kuigi pole võimalik täpselt kopeerida võõraid norme ja võõraid korraldusi, võib neist siiski üht kui teist võtta juhi-seks ja aluseks.

Loomulikult ei saa meie oludes tulla kõnesse Poola vojevoodkonna kui ka külakondade korraldus. Esimene juba seepärast, et meie kogu riik moodustab õieti ainult ühe vojevoodkonna — kubermangu. Teine seepärast, et meie rahvas pole elunenud kunagi ja ei elune ka praegu külakondades, mis pärast ei saa ka meie oludes arendada välja külakonna mõistet. Õppida ja võtta eeskujuks võime Poola maakondade ja valdade korraldust.

Valdade territoriaalne ümberkorraldamine, milline Poolas teostati ja on lõpposas teostamisel, olgu eeskujuks ka meile, kuidas seda reformi tuleb teostada ja millised peavad olema vallad. Kui meie tahame kunagi

saada elujõulisi ja ühtlasi vallaomavalitsusi, siis peame ka suurendama valdade maaala. Kuid selle teostamisel tuleb arvestada seda, et seda ei saa teha järsku, vaid aastate kestel.

Maakondliku valitsemise korralduse alal tuleks võtta eeskujuks Poolast just nende maakondlikku valitsemise korraldust ja organisatsiooni. Seal on omavalitsuse ja keskvalitsuse võimu ühendamise ja ühtlustamise põhimõte teostatud maakondliku omavalitsuse korralduses ja see põhimõte on andnud häid tulemusi.

Ka meie oludesse peaks see põhimõte sobima, kusjuures aga organite korraldus ei tarvitseks olla täpselt kopeeritud Poolast.

Meie omavalitsuskorralduse üldkuju antakse kindlasti uue põhiseadusega, milline välja töötatakse Rahvuskogu poolt. Üksikseadused jäävad juba hariliku seaduseandluse lahendada.

Võib loota, et lähemate aastate jooksul saame uue omavalitsuskorralduse, mis vastaks meie oludele, meie rahva huvele ja aja vaimule.

Eesti Linnadeliidu tegevusest.

Eesti Linnadeliidu juhatuse koosolekul 19. mail 1937 arutati rida seaduseelnõusid.

Tallinna Linnavalitsus palus ELL algatada Rahva tervishoiu korraldamise seaduse § 13 muutmist selles mõttes, et kui mõne üksiku nakkushaigusjuhtumi puhul tuleb mõnes haiglas avada eriosakond, ei tuleks selle eriosakonna avamisega seoses olevad lisakulud jätta haiglat ülalpidava omavalitsuse kanda, vaid need peaks tasuma haige alalise elukoha linna- või maavalitsus.

Arutanud küsimust ja arvestanud asjaolu, et teisis linnades pole esinenud selliseid juhtumeid, otsustati tunnustada ülaltähendatud seaduse muutmise üksikjuhtumi pärast ebasoovitavaks.

Suure-Jaani Alevivalitsus palus ELL astuda samme, et arestikambirte ehitamise ja

korrashoidmise ning vahialuste valvamise ja üldse kinnipidamise, samuti ka transportimise kulud võetakse üle riigi ühtlaselt riigi kanda vahialuste tööjõu ja trahvirahade arvel.

Arutanud seda ja arvestanud ELL liikmete arvamus, otsustati pooldada Suure-Jaani Alevivalitsuse seisukohta ja astuda Kohtuministeeriumi ees samme selle elluviimiseks.

ELL esimehe A. Uesson'i informatsioon elektri- ja gaasivarustamise seaduse kohta võeti teadmiseks.

ELL esindajate kandidaatideks Rahvaliku Ehituskomitee nõukokku valiti ELL esimees A. Uesson ja abiesimees L. Ojaveski.

ELL esindajaks Tuberkuloosi Vastu Võitlemise Sihtasutise nõukogu 30. mail 1937 Tartus peetavale koosolekule valiti ELL juhatuse liige dr. H. Alver.

ELL esindajaks III Balti riikide emade- ja lastekaitse konverentsile valiti ELL juhatuse liige A. Marama.

Eesti Linnadeliidu esindajate kogu järjekordne koosolek peeti 27. juunil 1937 Põltsamaal, vanas ajaloolises lossis.

ELL esimees A. Uesson, avanud koosoleku, avaldas Põltsamaa Linnavalitsusele, eesotsas linnapea G. Kollaga, tänu lahke kutse eest pidada seekordne koosolek looduskaunil Põltsamaal.

Kuna on saanud traditsiooniks, et ELL esindajatekogu koosolekuid juhatavad ELL esimees, abiesimehed ja selle linna linnapea, kus koosolek peetakse, valiti ühelhäälel koosoleku juhatajaks veel Põltsamaa linnapea G. Kold.

Põltsamaa linnapea G. Kold tervitas ELL esindajatekogu Põltsamaa linna nimel, avaldades heameelt, et Põltsamaa on esimene uusist, Eesti iseseisvuse ajal loodud linnadest, kus peetakse ELL esindajatekogu koosolekut, ja millest võtavad linna- ja alevitegelased osa nii rohkearvuliselt.

Otsustati ühelhäälel kinnitada ELL 1936./37. a. rahaline aruanne. Seejärele

võeti teadmiseks V. Smetanin'i poolt esitatud ülevaade ELL möödunud aasta tegevusest, milline on olnud küllalt intensiivne. Käesoleva aasta suurimaiks tööks on linnade perspektiivkavade läbitöötamine ja linnade majanduse ja rahanduse reformi kavade väljatöötamine.

Seepeale esitas Põltsamaa linnapea G. Kold lühikese ülevaate Põltsamaa linna tekkimisest, ajalooist ja praegusest majapidamisest.

Linnade vastastikkusest tulekindlustusest refereeris Viljandi linnapea A. Marama.

Kuulanud referaadi ja pidanud elavaid läbirääkimusi, otsustati teha ELL juhatusele ülesandeks kaaluda põhjalikult linnade ja alevite vastastikkuse tulekindlustuse seltsi asutamise küsimust ja valmistada see ette lõplikuks otsustamiseks võimalikult ELL esindajatekogu järgmiseks koosolekuks.

Omaavalitsuste pikaajaliste krediitide võimalusist refereeris ELL büroo juhataja V. Smetanin.

Kuulanud referaadi, otsustati teha ELL juhatusele ülesandeks võtta lähemale kaalumisele ühes linnade rahanduse üldise ümberkorraldamisega ka pikaajalise krediidi korraldamise, eriti kommunaalpanga asutamise küsimus.

Kroonika.

Kaks rahvusvahelist kongressi Pariisis.

5.—11. juulini 1937 peetakse Pariisis rahvusvahelist linnade ja kohalikkude valitsuste kongressi, mille arutusaineks on linnade varustamine piimaga ja võitlus õhu rikkumise vastu suitsu, gaasi ja tolmu läbi. Samal ajal peetakse seal ka rahvusvahelist elamukultuuri ja linnade hoonestamise kong-

ressi, mille päevakorras on järgmised küsimused: „Üleriigiline ja rajooniline planeerimine“, „Korterite ehitamine elanikkonna vaesemaile kihtidele“ ja „Vertikaalne ja/või horisontaalne ehitusviis“.

Neist kongressides võtab Tallinna Linnavalitsuse esindajana osa linnanõunik P. Sisaask, esindades sealjuures ka Eesti Linnadeliitu.

Soome linnade 1937. a. eelarveist.

Võrreldes Soome linnade ja alevite 1937. a. eelarveid möödunud aasta eelarvetega, paistab silma, et eelarvete üldläbikäik kõigi linnade kohta kokku on tervelt 200 000 000 Soome marga võrra suurem kui eelmisel aastal, olgugi, et tervelt 10 linnal on eelarve üldsumma väiksem eelmisest aasta omast, nagu Kuopio, Lahti, Vaasa, Pori, Jyväskylä, Kajaani jne. Teiste linnade summade suurenemine on aga niivõrd tunduvalt, et nende vajumised üldsummas üldse välja ei paista. Suurem osa kasvust langeb nelja suurema linna, nimelt Helsingi, Viiburi, Tampere ja Turu arvele, kelle eelarved kokku ületavad eelmise aasta eelarved juba tervelt 156 000 000 mk. võrra. Viiburis on eelarve suurenemine tingitud peamiselt elektrijaama ja trammi linna kätte võtmisest, mis üksi nõudis 30 000 000 mk. kulusid. Tampere suurendas uute eeslinnade võtmine linna piirsesse eelarvet tervelt 34 000 000 mk. võrra. Ka on linnatöölise ja -teenijate palgade suurendamine väga paljudes linnades suurendanud eelarvete läbikäike. Osa linnu on piirdunud üksikute ametite palgade tõstmisega, kuna teine osa on tõstnud kogu teenijaskonna ja töölistkonna palku. Nii on tõstnud palku Helsingi, Kuopio, Lahti, Lappeenranta, Oulu, Kokkola ja Käkisalme. Majanduselist tõusu väljendab veel see asjaolu, et osa linnu on alandanud elektritariife, ilma et see oleks tekitanud raskusi eelarve tasakaalustamisel. Nii on toimitud Helsingis, Turus ja Hankos. Ka fondide suurendamine on mõjutanud eelarvete suurenemist. Nii on Helsingis fondide arvele määratud tervelt 45 000 000 mk., Viiburis — 5 600 000 mk., Tampere — 3 800 000 mk., Turus — 1 500 000 mk. jne. Sel teel on linnad kindlustanud end tuleviku raskuste vastu. Palju on ka uued ehitused tõstnud eelarveid, nii Helsingis haigla ehitus, Viiburis — sünnitusmaja ehitus, Tampere — tiisikushaigla ehitus; Turus on tiisikushaigla juba valmis. Haiglate plaanid on väljatöötamisel Kuopios, Kotkas ja Lappeenrantas ja Salo alevis. Ka koolimajade ehitamine on tõstnud ku-

lusid, nagu Tampere ja Pori, kus on ehitusel hooned kutsekoolidele, kuna algkoolimajad on ehitusel Tampere, Kemis, Lappeenrantas jne. Kuopios ja Kajaanis on täienduskoolide ümberorganiseerimine suurendanud kulusid. Hoolekandeli hooneid uuendatakse Oulus, Lappeenrantas, Raamos, Käkisalme ja Salos. Uued elektrijaamad on kavas muuseas Tampere, Lappeenrantas, Oulus ja Rovaniemis. Veevärgi suuremaulatuselised laiendustööd on käsil näiteks Helsingis, Vaasas ja Hankos. Sadamate korraldamisele kulutavad kaunis rohkesti Helsingi, Viiburi, Oulu, Kotka, Kemi ja Raumo. Turus on ehitusel autobuskaugejaam ja sild. Hoolimata sellest, et linnadel jätkub raha kapitalidesse paigutamiseks, kaetakse siiski kaunis suured summad eelarvest laenudega. Nii näiteks on Helsingis ette nähtud üldse laenude tegemist 37 800 000 mk., Viipuris — 53 700 000 mk., Turus — 3 500 000 mk., Vaasas — 1 100 000 mk., Kuopios — 3 000 000 mk., Kotkas — 14 700 000 mk., Pori — 12 500 000 mk., Kemis — 3 100 000 mk., Lappeenrantas — 650 000 mk., Raamos — 3 200 000 mk., Joensuu — 400 000 mk., Rovaniemis — 3 000 000 mk. Suuremaist linnadest on ainult Tampere, kes ei kavatse teha laene väljastpoolt, vaid piirdub ainult oma fondidega.

Berliini õli- ja bensiinijätised uuesti puhastamisele.

Kergestituldvõtivate ja kergestiplahvatavate ainete, nagu bensiin, õli jne. juhtimine avalikesse reoveekanaleis on Berliinis keelatud, kuna see kergesti võib saada ohtlikuks reoveekanaleis töötavaile töölilisele ja kogu kanalisatsioonile.

Selle vältimiseks on Berliinis tehtud kohustuslikuks ehitada autogaraažide ja autopesemisruumide juurde eriline seade, mis takistab bensiini ja õli valgumist kanalisatsiooni.

Neid bensiini ja õli koguvaid seadmeid tühjendatakse aeg-ajalt linna reoveekanali-

satsiooniameti poolt tasuta ja kogutud jäätised puhastatakse eriparatuuri abil.

Millise hulga väärtuslike ainetega saastatud teel saavutatakse, näitavad järgmised andmed. Berliinis on nimelt veebruarist 1934 kuni 31. märtsini 1936 kogutud 263 000 l õli- ja bensiinijätiseid, millest puhastamise teel saadi ümmarguselt, 40 000 l bensiini, 56 000 l pesemisbensiini, 2200 l petrooleumi, 5100 l gaasiõli, 13 100 l määrdeõli, 1500 l transformaatoriõli, 3100 l trikloorätileeni.

Puhastamisel saadud ained jäävad muudugi kanalisatsiooniametile kasutamiseks, kes sel teel saab katta tunduva osa puhastamiskuludest, nii et selline talitusviis tasub end täielikult.

Puhtuse hoidmisest linnades.

Tänapäeval on vähe suurlinnu, kus linnade puhtuse küsimus on jäänud ainult otseselt sellesse alasse puutuvate isikute hooldeks. Juba ammu on täheldatud, et sel puhul kõnniteede puhastamine on puudulik ja jätab mõndagi soovida. Parim moodus kõnniteede puhtuse hoidmiseks on, kui kõnniteede puhastus teostatakse koos sõiduteede puhastamisega. Sõiduteede ja kõnniteede üheaegne puhastamine läheb ka vaevalt kallimaks. Kõnni- ja sõiduteede lahuspuhastamine võib koguni minna kallimaks. Vastava uurimuse kaudu on jõutud selgusele, et üldised kulud kõnni- ja sõiduteede lahuspuhastamise puhul ületavad kulud, kui mõlemad puhastatakse koos. Kõnniteede puhastamine eraldi takistab koguni sõiduteede puhastamist ja puhtuse hoidmist. Eriti seetõttu, et pealiiklemistänavail kõnniteede puhastamine toimub palju hiljem sõiduteede puhastamisest ja siis kõnniteede mustus satub uuesti sõiduteele, või koguni lükatakse sinna, mis sõiduteede puhastamise muudab lühikese ajaga asjatuks.

Ka peetakse vajalikuks paigutada linna võimalikult rohkem paberikorve, kuhu pilkuda jäätised, paberitükke jne. Paberikorvid peavad olema paigutatud loomulikult

võimalikult nähtavamale kohale ja peavad ka koristajaile olema kergestitühjendatavad.

Et puhtuse alal saavutada suuremaid tulemusi, soovitatakse korraldada erilisi mustuse vastu võitlemise päevi. Eriliste üleskutsetega ajalehis, kooles ja sõidukeis, nagu tramm, omnibus jne., tuleb juhtida kodanikkude tähelepanu puhtuse vajadusele tänavail ja platsidel, majandusliku tervishoiu ja ilunõude seisukohalt. Viimase abinõuna on mõeldav isegi kodanikkude karistamine, kes eksivad puhtuse ja korra vastu, või kel puudub lugupidamine linna puhtuse vastu.

Tänavvalgustus linnades.

Kahest artiklist ajakirjas „Technisches Gemeindeblatt“, nimelt A. Stege' artiklist „Tänavvalgustusest linnades“ ja dipl. ins. Schaer'i artiklist „Tänavvalgustus uusil aluseil“ on toodud teadumusile rajatud tusedaid ja põhjendatud väiteid tänavvalgustusest metallaurulampidega. Artiklid annavad ülevaate selle uue valgustusviisi tulukuse kui ka valgustusjõu seisukohast. Mõõduandvaks on märgitud eriti kaks tähtsat vaatekohta. Esiteks üldine arusaamine ja tunnustus vajadusest tänavaid korralikult valgustada, mis kindlustab julgemat liiklemist ja väldib õnnetusi ja teiseks, et uue valgustusviisi juures kulutatakse elektrit 2 korda vähem. Seega seisame me täiesti uue arenemise lävel. Valgustustööstuse ülesandeks on seda lootustandvat algatust põhjalikult uurida, tundma õppida ja arendada. Valgustustarvitajail jääb aga kohustus valgustusinseneridele anda võimalus saavutatud teadmisi laiendada praktika teadumuste najal.

Mädanemisgaas jõuallikana.

Reoveest tekkivad mädanemisgaasid annavad kõrgeväärtuselist kasustamisainet. Et neid gaase saadakse rohkem just suuremais linnades, on nende tarvitamine mehaaniliseks jõuks tasuv ja seega ka soovitatav. Üks selliseid seadmeid on Vassmansdorfi selitussüsteem Berliinis. See on ehitatud päevase

läbilaskevõimega kuni 110 000 m^3 kuiva ilma puhul, kusjuures suvel saadakse päevas kuni 12 000 m^3 ja talvel kuni 10 000 m^3 mädanemisaasi ja peale selle veel hulk kütteainet. Gaas sisaldab keskmiselt 67% CH_4 , 25% CO_2 , 9% N_2 ja 2% H_2 . Ta madalaim kütteväärtus on 5800 kcal/ m^3 . Mädanemisaasist jätkub selitusseadme valgustamiseks ja seadme käivitamiseks. See koosneb elektrijõumasinatest gaasimootorite käivitamisega, mis omakorda käivitab üle 40 masina (pumbad, ventilaatorid jne.) ja tema käitusjõudlus on 900—1000 *kv*. Peale selle käivitatakse mädanemisaasiga turbiinipump võimsusega 750 *HP*. Elektrigeneraatorite käivitamiseks on peale vastavalt ümberehitatud 250-*HP*-lise gaasimootori veel tegevuses kaks uut 600-*HP*-list gaasimootorit. Tagavaraks on üles seatud veel üks 800-*HP*-line gaasimootor ühes hooratageneraatoriga. See töötab kui reservjõuallikas ülalmainitud pumbamootoreile ja võib sel puhul lahutatava siduriga käivitada turbiinipumpa, kusjuures hooratageneraator käiks koormuseta. Selitusseadme ruumilise ulatuse tõttu ja põhjusel, et elektritarvitajad on eemal jõujaamast, toodetakse keerlevoolu 6000 *V*, 50 *Hz* ja tarvitamiskohtades muundatakse 220/380-*V*-liseks vooluks. Kuna talvel külma ajaga ei saada mädanemisaasi tarvilisel määral, siis seati üles üks kahest ühikust koosnev antratsiidiga töötav gaasitootmise seade, mis annab ümarguselt 900 *HP*. Mootorite üleminek mädanemisaasilt imevgaasile eriliste segaventiilide kaudu on päris lihtne, kusjuures soojusvõime langus on umbes 10%. Alates 1936. a. on voolutootmine pidevalt tõusnud. On märkimisväärne, et teadumuste põhjal on jõumasinate käivitamiseks tarvitatud keskmine põletusaine hulk iga toodetud *kWh* kohta alla surutud.

Suur gaasitarvitus detsembrist veebruarini on põhjustatud ka sellest, et töötamise

esimesil kuul mädanemisaasi küllaldase hulga puudumise tõttu pidi toodetama küllaltki märkimisväärsed hulka generaatorgaasi ja viimane, võrreldes mädanemisaasiga, sisaldab kõigest ühe veerandi selle soojusvõimest. Gaasitootmise seade parim kasutamise ja põletusaine õige tarvitamine on võimaldanud alandada järjekindlasti elektri hinda, kuigi on tehtud kindlaks, et põletusaine kulud, võrreldes muude kuludega, on võrdlemisi väikesed. Üksikasjaline kuluarve mais 1936 toodetud elektrivoolu kohta selgub alltoodud arvestusest. Selle järgi 226 157 *kWh* puhul maksab üks kilovatt-tund 4,62 penni. Seniste teadumuste najal on võimalik tõsta mädanemisaasi kasustuskraadi 70% võrra ja kui see on saavutatud, võidakse kilovatttunni hinda alandada 2,4 pennile, mis on juba tunduv hinnaalandus.

Kulud voolutootmisel:

I. Kindlad kulud:

1. Ehitiste amortisatsioon	8 620 Rmk. a.,
2. Masinate	41 400 „ „
	50 020 Rmk. a.
	ehk 4170 Rmk. kuus.

II. Muutlikud kulud mais:

3. Põletusaine.	
123 981 m^3 mädanemisaasi (à 1,2 penni m^3).	1500 Rmk. kuus.
3247 <i>kg</i> antratsiiti (à 34 Rmk. <i>t</i>)	111 „ „
4. Muud kulud, puhastusained, väike remont	878 „ „
5. Määrdeõlid	878 „ „
6. Personaal	3507 „ „
	6281 Rmk. kuus.

Üldkulud võrduvad seega 10 451 Rmk. kuus.

(*Technisches Gemeindeblatt.*)

„Linnad ja Alevid“

Eesti Linnadeliidu häälekandja

ilmub 1937./38. a. X aastakäiguna, avaldades artik-
leid ja teateid nii kodu- kui välismaade linna- ja alevi-
omavalitsuste korraldusest ja elust, tutvustades nende
kavatsuste ja saavutustega jne.

Ajakiri ilmub 10 korda aastas.

Numbri hind 25 s., aastakäigu (10 numbrit)—kr. 2.50.

Saadaval ka vanemad aastakäigud.

Toimetus ja talitus: Eesti Linnadeliit, Tallinn, Pikk 6
Telefon 431-58.